

HUDEBNĚ-RÉTORICKÉ FIGURY – VÝBĚR

Figury mají názvy řecké a latinské. Většinou se užívají řecké názvy.

HYPERBATON

termín:

- *hyperbaton* = překročení

rétorika:

- přemístění slova
- změna slovosledu, oddělení dvou slov, která k sobě syntakticky patří
- často důvody kompoziční a estetické
„Všiml jsem si, soudcové, že ve dvě byla celá žalobcova řeč rozdělena částí (in duas divisam esse partes).“

hudba:

- přemístění tónu nebo motivu do jiné polohy
- záměr: zdůraznění, vyzdvižení

Monteverdi: Orfeo, 3. dějství

- nápis na bráně pekelné:
„Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.“ („Zanechte veškeré naděje, vy, kteří vcházíte.“)

HYPERBOLA

termín:

- *hyperbolé* = nadsázka

rétorika:

- tropus přehánějící některý rys, aby na něj upozornil
- zveličení pravdy (na soudě)
- např. – říkáme více, než se stalo
„Pozvracel kusy snědeného jídla svůj šat i celý tribunál.“ (Quintilianus)

hudba:

- a) překročení rozsahu hlasu směrem nahoru
- b) překročení rozsahu směrem dolů

EXCLAMATIO

termín:

- *exclamatio* = výkřik, zvolání

hudba:

- zpravidla sextový skok směrem nahoru
- může přesáhnout septimu i oktávu (až nóna)

vyjadřuje:

- velké emoce:
 - smutek
 - rozrušení
 - výkřik bolesti, žalu
 - např. zvolání „Erbarm es Gott!“, „Eli, Eli, lama asabthani!“
- ďábla

EMFÁZE

termín:

- *emfasis* = zdůraznění

rétorika:

- naznačení, že jde o víc, než se říká
- v nějakém výroku se najde nějaký skrytý smysl: „Proč jsem nesměla životem jít jak zvířata lesní, bez viny, bez manželství?“ (Vergilius)

hudba:

- figury zdůrazňující nebo opakující
- úzké propojení na rétorické figury
- opakování určitého slova nebo skupiny slov

HYPOTYPOSIS

termín:

- *hypotyposis* = zobrazení, vyobrazení

rétorika:

- neoznamuje se, že se něco stalo, ale předvádí se, jak se to stalo
- takové vyjádření věcí, že se člověku spíš zdá, že je vidí, než že o nich slyší: „Plana zločinností a vztekem přišel pak na náměstí; oči se mu blýskaly, v celé jeho tváři byla patrná krutost.“
- člověku připadá, jako by události nebyly vyprávěny, ale jako by se přímo odehrávaly

hudba:

- obrazové figury
- vyjadřují vztah hudba – obraz
- velká třída hudebně-rétorických figur
- druhy:
 - anabasis
 - katabasis
 - circulatio
 - tirata
 - fuga

ANABASIS

termín:

- *anabasis (ascensus)* = stoupání, výstup

hudba:

- stupňovitě (nebo také chromaticky) stoupající linie spíše v mírném tempu
- zobrazuje:
 - vše, co stoupá, a to v doslovném i přeneseném slova smyslu
 - vše pozitivní a radostné, dobro, optimismus (např. „et resurrexit“)
 - též pro vyjádření pohybu – zrychlení děje
- často vyjadřuje radost („et resurrexit“) – ve spojení s nebem radost nebeskou

Monteverdi: *Orfeo*, 5. dějství

- Apollón a Orfeus stoupají na nebesa

Mozart: *Requiem – Lacrimosa*:

Lacrimosa dies illa,
 qua resurget ex favilla
 iudicandus homo reus.
 Huic ergo parce Deus.

KATABASIS

termín:

- *katabasis (descensus)* = sestup
- opak anabasis

hudba:

- klesající melodická linie – často doprovázená chromatikou
- vyjadřuje:
 - klesání, pohyb dolů – sejít dolů
 - vše negativní, neradostné – cestu do pekla, hříchy, zlo, smrt aj.

Monteverdi: *Orfeo* – 3. dějství

- zpěv Chárona (Caronte)

Monteverdi: *Ballo delle ingrate*

- Plutone: „Tornate a lagrimar nel regno inferno“ (sestupná 5)

Purcell: *Dido and Aenas*

- závěrečné lamento Didony – sestupná chromatika v nástrojích

Credo:

- „passus et sepultus est“

Mozart: *Requiem – Rex tremendae*

- v nástrojích sestupná melodická linie v tečkovaném rytmu

ANABASIS – KATABASIS

- nejoblíbenější způsob aplikace – postavení figur *anabasis* a *katabasis* do opozice v rámci jednoho díla, pokud možno v krátké časové návaznosti, a to v souvislosti s textem
- vyjadřuje protiklad života a smrti, nebe a pekla, člověka a Boha

Credo:

- „Crucifixus est [...] passus et sepultus est“ (katabasis) X „Et resurrexit“ (anabasis)

Bach: Mše h moll

KYKLOSIS

termín:

- *kyklosis (circulatio)* = obklíčení, otáčení, kroužení

hudba:

- melodické „kroužení“ okolo jednoho tónu
- krouživý melodický vývoj
- dále zobrazuje:
 - všechny kruhy: prsten, kříž
 - přeneseně: dokonalost, krásu

J. S. Bach: *Matthäuspasion*

- árie *Komm, süßes Kreuz*

TIRATA

termín:

- *tirata* = tah, tahání, závan

hudba:

- rychlý stupnicový běh, stoupající nebo klesající
- vyjadřuje:
 - vrhnout, mrštit, spadnout, klesnout
 - blesky, šípy, seknutí mečem apod.
- rozsah tiraty je delší než u *anabasis* či *katabasis*
- většinou přesahuje sextu

Mozart: *Don Giovanni*

- soubojová scéna

FUGA

termín:

- *fuga* = běh, útěk
- nikoliv ve smyslu formálním

hudba:

- vyjadřuje:

- rychlý pohyb – běh, spěch, chvat, útěk, let
- vše pomíjivé, povrchní, krátce trvající
- notový zápis – do klidného pohybu všech hlasů najednou vpadne rychlý pohyb jednoho či více hlasů

GRADACE

termín:

- *gradatio (klimax)* = žebřík, schody

rétorika:

- figura založená na přidávání
- stupňování, seřazení několika výrazů od slabšího k silnějšímu
- opakuje, co už bylo řečeno, a dříve, než postoupí k dalšímu, zdrží se u předchozího:
„Nejenže jsem to neřekl, ale já jsem to ani nenapsal, a nejenže jsem to nenapsal, ale ani jsem nezastával funkci vyslance, a nejenže jsem nebyl vyslancem, ale ani jsem nepřemluvil Thébany.“

hudba:

- opakování skupiny tónů ve stoupající linii
- vyjadřuje pozitivní afekty
- v hudební rétorice dva významy:
 1. skupina tónů (nebo celá fráze) opakovaná několikrát za sebou ve stoupající linii
 2. dva hlasy stoupající ve stejných intervalech

antiklimax:

- opakování skupiny tónů v klesající linii
- negativní afekty